

Slutrapport

Strategier för företagsutveckling i lantbruket – drivkrafter och ekonomiska effekter

Projektnummer: O-17-21-948

Projektperiod: 2018 - 2023

Huvudsökande:

*Helena Hansson, institutionen för ekonomi, Sveriges lantbruksuniversitet,
Helena.Hansson@slu.se*

Medsökande:

*Ove Karlsson, tidigare Sveriges lantbruksuniversitet, nu landsbygdsenheten på
Länsstyrelsen Norrbotten*

Mattias Nordqvist, tidigare Jönköpings universitet, nu Handelshögskolan i Stockholm

Övriga medverkande i projektet:

Georgios Miaris, Sveriges lantbruksuniversitet, doktorand

Gordana Manevska-Tasevska, Sveriges lantbruksuniversitet, docent

Jaap Sok, Wageningen University and Research, PhD

Sebastian Remvig, Sveriges lantbruksuniversitet

Sara Löfgren, tidigare forskningsassistent vid Sveriges lantbruksuniversitet

Projekt har fått finansiering genom:

Del 1: Utförlig sammanfattning

Business development needs to happen in all types of businesses; farm businesses are no exception. Business development ensures adaption to the external and internal conditions which are developed and varies over time. Business development in farms has in the scientific literature often been considered in terms of farm diversification, which means income generating activities outside of the core agricultural activities. It has also been considered in terms of specialisation in single agricultural enterprises and in terms of agricultural diversification, which means that the farm receives revenue from two or more agricultural enterprises. This project aimed at investigating the main drivers for different types of business development in farm businesses, and to assess how different approaches to business development affect the farm economic results and exposure to risk. We focused on farm and agricultural diversification and contrast with specialisation. We used a mixed-method approach. Farmers were first interviewed to map their drivers for using a diversification strategy or a non-diversification strategy. Second, we used survey data to analyse the links between farmer entrepreneurial orientation and their satisfaction with farm business performance and how the link is mediated by diversification. Third, we used farm accountancy data network data (FADN-data), to investigate the associations between farm financial performance and diversification strategies. Fourth, FADN-data were used also to assess the link between farm and agricultural diversification and the on-farm demand for labour and the income variability. We have four main conclusions:

- *Farmers who diversify outside mainstream agriculture (thus those that are categorised with farm diversification) are motivated by achieving values that are linked to the social impact of agriculture and to sustainability considerations beyond economic sustainability. Those that run non-diversified activities, are motivated by a mix of financial and profit related drivers, and other drivers of e.g. social character.*
- *Entrepreneurial orientation is positively related to how happy farmers are with the performance of the farms as regards income, but is negatively associated with how happy they are with leisure time and farm size. Using farm diversification as a business development strategy, did however not impact the link between entrepreneurial orientation and satisfaction with the farms' performance.*
- *For dairy farms we find an association between on the one hand farm and agricultural diversification and on the other hand farm financial results. The association is positive. For other farm specialisations, we do not find any statistically significant associations.*
- *Farm diversification is found to lead to a decreased labour need and to increase income variation, in particular at smaller farms. Agricultural diversification is positively associated with the need for labour and negatively associated with income variation.*

Results are relevant for farmers, their advisors and for policy development. In particular, results can contribute to more informed decision-making among farmers and their advisors. They are also useful for the design of agricultural policy aimed at supporting diversification among farms.

Del 2: Slutrapport

Inledning

Företagsutveckling behöver ske i all typ av verksamhet. Detta för att anpassa verksamheten till externa och interna förutsättningar vilka förändras och varierar över tid och på så sätt säkerställa att verksamheten kontinuerligt utvecklas. Lantbruksverksamhet utgör så klart inget undantag till detta. Inom forskningslitteraturen finns sedan länge ett uttalat intresse för utvecklingsmöjligheter inom lantbruksföretag, liksom för deras ekonomiska utveckling. Detta projekt syftade till att undersöka de huvudsakliga drivkrafterna för olika typer av företagsutveckling bland lantbruksföretag i Sverige, samt till att undersöka hur olika ansatser till företagsutveckling påverkar gårdarnas ekonomiska utfall och exponering för finansiell risk. Detta är kunskap som behövs både för att enskilda lantbruksföretag ska kunna fatta mer informerade beslut om företagsutveckling, men också för rådgivare och policy i arbetet med att stödja en positiv utveckling för lantbruksföretagen.

Företagsutveckling inom lantbruket kan kategoriseras som diversifiering inom lantbruket (lantbruksdiversifiering), diversifiering till verksamhet utanför lantbruket (gårdsdiversifiering) och som specialisering (fokusering på en och samma verksamhet inom lantbruket, t.ex. spannmål eller mjölk). Utgångspunkten är hur lantbruket använder sina resurser, och ska inte sammanblandas med att företagaren kan bedriva flera olika företag eller ha förvärvsinkomst vid sidan av lantbruket.

I forskningslitteraturen finns sedan länge ett betydande intresse för gårdsdiversifiering av lantbruksföretag, dvs. diversifiering bortom lantbrukets kärnverksamhet. Diversifiering i detta avseende innebär att lantbruksföretagen använder lantbrukets resurser till att producera sådant som inte är att anse som lantbrukets huvudsakliga produkter (råvaror till livsmedelsproduktionen och fiber till andra ändamål), utan att de också producerar andra typer av varor, t.ex. turismtjänster, uthyrning av hus och andra byggnader och entreprenadverksamhet (Barnes et al. 2015). Till diversifiering i detta avseende räknas också egen vidareförädling av råvarorna (Hansson et al. 2010, Barnes et al. 2015). Specialisering, dvs. att lantbruksföretaget väljer att fokusera på att utveckla och sälja en enda typ av vara, kan ses som en kontrast till diversifiering, oavsett om det är gårds- eller lantbruksdiversifiering och utgör en annan möjlighet för företagsutveckling. Pluriaktivitet är ett annat begrepp som ibland används som kontrast. Pluriaktivitet handlar om att företagaren bedriver flera typer av företag samtidigt. Lantbruksdiversifiering (*agricultural diversification*) handlar om att företaget utvecklar och säljer flera lantbruksprodukter samtidigt.

Vi fokuserade i detta projekt framförallt på gårdsdiversifiering och kontrasterade med specialisering. Begreppen tar sin utgångspunkt i varifrån lantbruksföretaget får sina intäkter, vilka genereras av värdeskapande aktiviteter med hjälp av lantbrukets resurser som mark, byggnader och arbete. Företag som t.ex. använder egen växtodling för foderproduktion men som inte har växtodling för avsalu räknas inte som diversifierade med denna definition.

I den vetenskapliga litteraturen har lantbruksföretagens ekonomiska situation har ofta undersökts genom så kallade effektivitetsstudier och de förtjänar därför ett särskilt omnämmande. Exempel är studier av (Manevska-Tasevska and Hansson 2011, Manevska-Tasevska et al. 2017, Hansson et al. 2020). I detta projekt utgick vi från bokföringsmässiga nyckeltal för att beskriva företagens ekonomiska situation och kunde därigenom undersöka företagens finansiella prestanda ur flera olika perspektiv. Vi undersökte hur företagsutveckling genom gårds- eller lantbruksdiversifiering påverkar gårdarnas ekonomiska utfall och variationen i utfall. Vi undersökte också hur behovet av arbetskraft påverkas av diversifiering samt hur nöjda lantbrukarna är med företagens ekonomiska prestanda i ett antal dimensioner.

Genom detta projekt bidrar vi till forskningen om lantbruksföretagens ekonomiska situation genom att undersöka hur olika vägar till företagsutveckling påverkar situationen, både när det gäller ekonomiska resultat och när det gäller företagens exponering för risk. Detta innebär att vi bidrar med kunskap som är viktigt för förståelsen av logiken i val av företagsutveckling, genom att svara på hur det påverkar gårdarnas ekonomiska resultat. Vi bidrar också genom att beskriva drivkrafter för val av strategi för företagsutveckling och genom att undersöka hur utveckling genom gårdsdiversifiering hänger samman med företagarnas entreprenöriella inriktning.

Material och metoder

Projektet genomfördes med hjälp av fyra varandra kompletterande delstudier, vilka även utgjorde grunden för Georgios Miaris doktorsavhandling i nationalekonomi vid Sveriges lantbruksuniversitet.

- Delstudie 1 (Miaris et al. 2022) undersökte vilka värden som fungerar som drivkrafter bakom lantbruksföretags val av utvecklingsstrategier. Vi jämförde gårdsdiversifierade lantbruk med specialiserade lantbruk.
- Delstudie 2 (Miaris, Georgios et al. 2023c) undersökte hur företagarens entreprenöriella inriktning kunde kopplas till gårdsdiversifiering och till lantbrukarens subjektiva uppfattning om lantbruksföretagets ekonomiska utveckling.
- Delstudie 3 (Miaris, Georgios et al. 2023a) undersökte hur gårds- och lantbruksdiversifiering är associerat till gårdarnas finansiella prestanda.
- Delstudie 4 (Miaris, Georgios et al. 2023b) undersökte hur gårds- och lantbruksdiversifiering påverkar variation i inkomst och behov av arbetskraft.

Vi använde en så kallad *mixed-methods*-ansats, genom djupintervjuer, enkätdata och registerdata. Syftet är att med olika material- och metodansatser kunna belysa den övergripande frågeställningen från flera olika perspektiv.

Djupintervjuer genomfördes med 23 lantbrukare vars företag hade olika inriktningar när det gällde diversifiering respektive specialisering. Intervjuerna genomfördes med hjälp av Zaltman methapor elicitation technique (ZMET) (Zaltman and Coulter 1995, Zaltman 1997). ZMET-intervjuer bygger på att människor tenderar att tänka i bilder. Intervjuer enligt denna metod utgår därför från bilder i syfte att hjälpa respondenten att

nå djupare i sina resonemangskedjor än vad som ofta är fallet utan bilder. Med hjälp av ZMET kan forskaren kartlägga resonemangskedjor genom vilka en förståelse erhålls för varför ett visst val (t.ex. strategisk inriktning) är viktigt och vad man vill uppnå med det.

Enkätdata som samlats in till ett annat projekt, vilket bland annat fokuserade på möjligheter och begränsningar för utveckling av lantbruksföretag i Sverige, tillgängliggjordes även för detta projekt. Sammanlagt 2397 lantbrukare bjöds in att besvara enkäten. Totalt 432 svar erhöles, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 18 % och är jämförbar med andra samtida studier (Sok et al. 2018, Höglind et al. 2021).

Registerdata från jordbruksekonomiska undersökningen (JEU) användes för att studera hur lantbrukens finansiella utfall och behov av arbetskraft kan kopplas till lantbruks- och gårdsdiversifiering. JEU administreras av Jordbruksverket och utgör Sveriges bidrag till Farm Accountancy Data Network på EU-nivå. Totalt deltar från Sveriges sida ca 1000 lantbruksföretag. JEU är stratifierat för att säkerställa representativitet mot målpopulationen. Vi använde data mellan åren 2016 – 2020 för delstudie 3 och för 2014 – 2019 för delstudie 4. Till delstudie fyra användes också data om befolkningstäthet från Eurostat.

I delstudie 1 (Miariis et al. 2022) användes kvalitativ intervjudata. Data analyserades med hjälp av så kallade hierarkiska värdekartor (hierarchical value maps) (Reynolds and Gutman 1988), använd i närtid t.ex. av (Hansson and Lagerkvist 2015). Syftet var att kartlägga vilka värden som fungerade som drivkrafter för val av strategisk inriktning. I delstudie 2, 3 och 4 (Miariis, Georgios et al. 2023c, 2023a, 2023b) användes olika typer av regressionsanalys för att studera sambanden mellan variablerna av intresse i de olika delstudierna. I delstudie 3 och 4 kontrollerades för så kallade fixed effects i paneldatametoderna som användes och i delstudie 4 användes instrumentvariabler för att söka möjliggöra en analys av kausala samband mellan å ena sidan behov av arbetskraft och variation i företagsinkomst och å andra sidan gårdsdiversifiering.

Resultat och diskussion

Delstudie 1

Delstudie 1 (Miariis et al. 2022) syftade till att undersöka vilka värden som lantbrukare med gårdsdiversifierad verksamhet vill uppnå med jämfört med lantbrukare vars verksamhet kan beskrivas som 'ej-diversifierad' (*eng. non-diversified* vilket är begreppet som används i den vetenskapliga artikeln). Sammanlagt 23 lantbrukare intervjuades varav 13 bedrev verksamhet som var 'ej-diversifierade' och 10 bedrev diversifierad verksamhet. Intervjuerna genomfördes med hjälp av ZMET (Zaltman and Coulter 1995, Zaltman 1997). I syfte att analysera typ av värden vilka styr lantbrukarnas val att diversifiera sin verksamhet eller att bedriva den som 'ej-diversifierad', och på så sätt bättre förstå vad som driver lantbrukare att bedriva gårdsdiversifierad verksamhet, använde vi ett ramverk vilket kategoriserar värden som bruksvärden (*eng. use values*), respektive icke-bruksvärden (*eng. non-use values*) vilket bygger på arbeten av bland annat McInerney (2004), Lagerkvist et al. (2011), Hansson and Lagerkvist (2015). Begreppet har ursprungligen utvecklats för att förstå vilka värden man vill uppnå med djurvälstånd, men anpassades i artikeln för att beskriva värden kopplat till

gårdsdiversifierad, respektive 'ej-diversifierad verksamhet. Bruksvärden kan sägas koppla till vinst och produktivitetvärden, medan icke-bruksvärden kopplar till andra typer av värden. Resultaten visade att lantbrukarnas val av strategisk inriktning styrs av ett komplext set av olika typer av värden. Sammanfattningsvis kan de intervjuade lantbrukarna som hade diversifierad verksamhet beskrivas som att fokusera på värden av icke-bruks typ (i detta fall social hållbarhet, njutning (pleasure), göra rätt sak och att bidra med anställningsmöjligheter). De intervjuade lantbrukarna vars företag beskrivs som 'ej-diversifierade' motiverades av både bruks- och icke-bruksvärden (hjälpa andra, tjäna ihop sitt levebröd, uppnå optimum, säkerhet, anknytning till företaget och generationer, njutning (pleasure), förbättringar och sociala värden). Från perspektivet rådgivning och policy betonar resultaten att lantbruksföretagare motiveras av en mängd olika värden som de vill uppnå med sin verksamhet. Såväl rådgivning som policy bör ta detta i beaktande. Resultaten visare också att lantbrukare med olika typ av strategisk inriktning motiveras av olika saker, även detta något att beakta i t.ex. utformning av policy.

Delstudie 2 (Miari, Georgios et al. 2023c) fokuserade på kopplingen mellan entreprenöriell orientering och hur nöjda lantbrukarna är med gårdarnas prestanda. Entreprenöriell orientering avser sättet på vilket företagets beslutsfattare använder t.ex. strategier för att utveckla företagets vision, skapa konkurrensfördelar och anpassa sig till nya möjligheter, se t.ex. (Grande et al. 2011). Vi undersökte på vilket sätt gårdsdiversifiering medierar sambandet mellan entreprenöriell orientering och nöjdhet med gårdarnas prestanda. Vi undersökte också på vilket sätt en konkurrensutsatt miljö (t.ex. konkurrens om resurser) påverkade kopplingen mellan entreprenöriell orientering och gårdens prestanda. Istället för att använda 'hårda' data på gårdarnas prestanda, använde vi här lantbrukarnas subjektiva uppskattning av hur nöjda de är. Nöjdhet mättes i dimensionerna avkastning på kapital, inkomst, gårdsstorlek, möjlighet till fritid och slutligen möjlighet till anställning för lantbrukaren själv och för andra.

Delstudie 2 baserades på enkätdata som samlades in från 432 lantbrukare, där vi ställde frågor om bland annat deras entreprenöriell orientering, gårdsdiversifiering och hur nöjda de är med gårdarnas prestanda i dimensionerna ovan.

Resultaten föreslår att entreprenöriell orientering är positivt relaterat till hur nöjda lantbrukarna är med gårdarnas prestanda när det gäller inkomst, men att de är mindre nöjda när det gäller möjlighet till fritid och gårdsstorlek. Resultaten visade också att varken gårdsdiversifiering eller hur pass konkurrensutsatt miljön är verkade spela någon roll för förhållandet mellan entreprenöriell orientering och hur nöjd man är med gårdens prestanda.

Från perspektivet rådgivning och policy tyder resultaten från delstudie två på betydelsen av entreprenöriell orientering för känslan av att vara nöjd med gårdens inkomstnivåer. Vi kan inte fastställa ett orsak-verkan-samband, men resultaten belyser ändå betydelsen av aktiviteter för att stärka entreprenörskapet i lantbruket.

Delstudie 3 (Miaris, Georgios et al. 2023a) undersökte kopplingen mellan gårds- och lantbruksdiversifiering å ena sidan och gårdarnas finansiella resultat och situation å andra sidan. *Delstudie 3* undersökte också hur sambanden mellan dessa två grupper av variabler varierar beroende på typ av lantbruk. Fem typer av lantbruk analyserades: blandat lantbruk, lantbruk med mjölkproduktion, lantbruk med andra betesdjur än mjölkdjur, lantbruk med enkelmagade djur och lantbruk med spannmål. Typer av inkomstkällor var utgångspunkten för att avgöra vilket typ av lantbruk det rörde sig om. Gårdarnas finansiella resultat och situation undersöktes genom måtten avkastning på kapital, skuldsättningsgrad och kapitalomsättningshastighet. Måtten analyserades både var för sig och som ett sammanfattande mått, vilket erhöles genom en faktoranalys.

Resultaten visade att mjölkgårdar sticker ut i sammanhanget: gårdsdiversifiering och avkastning på eget kapital samt kapitalomsättningshastighet har positiva samband hos mjölkgårdar, liksom det sammanfattande måttet på finansiellt resultat och situation. Sambandet hos de andra typerna av gårdarna var inte statistiskt säkerställt. Också när det gäller lantbruksdiversifiering utmärker sig mjölkgårdarna genom positiva samband mellan avkastning på eget kapital och kapitalomsättningshastighet å ena sidan och lantbruksdiversifiering å andra sida. Samma gällde för det övergripande måttet på finansiellt resultat och situation. För de övriga gårdarna fann vi ett statistiskt säkerställt negativt samband när det gäller avkastning på kapital hos gårdar med enkelmagade djur. I övrigt var inte sambanden statistiskt säkerställda.

Från perspektivet rådgivning och policy är det intressant att notera att mjölkgårdarna kan dra nytta av diversifiering. Vidare att vi inte hittar liknande samband hos de andra gårdarna. Det senare kan indikera ett behov att utveckla incitament för lantbruk att utveckla diversifierad verksamhet och på så sätt ta tillvara positiva sociala och miljömässiga fördelar kopplat till diversifiering.

Delstudie 4 (Miaris, Georgios et al. 2023b), slutligen, syftade till att undersöka hur diversifiering påverkar variation i gårdarnas inkomst, alltså inkomstrisken, och behovet av arbetskraft på gården. Bakgrunden är behovet av att förstå på vilket sätt företagsutveckling via gårds- eller lantbruksdiversifiering kan bidra till att stabilisera eller öka behovet av arbetskraft i lantbruket, samt hur strategierna kan bidra till att stabilisera lantbrukets inkomster. Detta har ett informationsvärde både för lantbrukarna själva och deras rådgivare, men också för utvecklingen av politiska stödprogram för lantbruket, vilka på ett övergripande plan ofta syftar delvis till att stabilisera inkomsterna men också till att lantbruket kan vara en motor för tillväxt på landsbygden.

I *delstudie 4* använde vi statistisk metod som möjliggjorde en analys av orsakssamband när det gäller gårdsdiversifiering, men endast association när det gäller lantbruksdiversifiering.

Resultaten visade att gårdsdiversifiering minskade arbetsbehovet med knappt nio procent och behovet av familjens arbetsinsatser med ca fem procent. Samtidigt tenderar gårdsdiversifiering att öka variationen i inkomsten. Resultaten gäller särskilt för mindre

lantbruk. Lantbruksdiversifiering däremot, kopplas samman med ökat behov av arbete och med minskad variation i inkomsten.

Från perspektivet rådgivning och policy visar resultaten att de olika typerna av diversifiering verkligen behöver betraktas som olika, eftersom de påverkar behov av arbete och stabiliteten i inkomsten på olika sätt. Från ett rent konceptuellt perspektiv, kan diversifiering som fenomen antas minska variationen i inkomst och öka arbetsbehovet, men våra resultat visar att det inte är så enkelt. Det är t.ex. möjligt att gårdsdiversifiering väljs som utvecklingsstrategi för möjligheten att minska arbetsbehovet samtidigt som inkomsten kan bibehållas genom att sälja produkter med högre förädlingsvärde. Samtidigt kan dessa vara konjunkturkänsliga och på så sätt bidra till ökad variation i inkomsten. Detta resonemang behöver dock beläggas i framtida studier.

Slutsatser

Projektets syfte var att undersöka de huvudsakliga drivkrafterna för olika typer av företagsutveckling bland lantbruksföretag i Sverige, samt att undersöka hur olika ansatser till företagsutveckling påverkar gårdarnas ekonomiska utfall och exponering för finansiell risk. Följande huvudsakliga slutsatser kan dras:

- Våra resultat tyder på att lantbrukare som väljer att diversifiera sin verksamhet utanför det som kan anses som det traditionella lantbruket, drivs att göra så av drivkrafter som framförallt kopplar till lantbrukets sociala betydelse och bidrag till hållbarhet bortom den ekonomiska hållbarheten. De som däremot väljer att bedriva *icke-diversifierad* verksamhet, drivs däremot av en blandning av finansiella och vinstrelaterade drivkrafter och andra drivkrafter av t.ex. social karaktär.
- Enetreprenöriell orientering har en positiv koppling till hur nöjda lantbrukarna är med företagets prestanda när det gäller inkomst, men negativt koppling till hur nöjda de är när det gäller möjlighet till fritid och gårdsstorlek. Förekomst av gårdsdiversifiering som utvecklingsstrategi, spelade dock ingen roll för hur förhållandet mellan entreprenöriell orientering och hur nöjd man är med gårdens prestanda. Inte heller hur pass konkurrensutsatt miljön där man verkar är hade någon inverkan på sambandet.
- Mjölkgårdarna sticker ut när det gäller kopplingen mellan gårds- och lantbruksdiversifiering å ena sidan och finansiella resultat och situation å andra sidan. Här finner vi positiva samband, medan vi för övriga företagstyper huvudsakligen inte finner några statistiskt säkerställda samband.
- Gårdsdiversifiering tenderar att minska behovet av arbetskraft och att öka inkomstvariationen, särskilt för mindre gårdar. Lantbruksdiversifiering har positiva associationer med behov av arbetskraft samt negativa med inkomstvariation.

Nytta för näringen och rekommendationer

Projektets omedelbara nytta för lantbrukarna är att det bidrar med underlag som möjliggör mer informerat beslutsfattande om företagsutveckling genom

gårdsdiversifiering, lantbruksdiversifiering, eller som kontrast, specialisering inom en typ av lantbruksnäring. Detta framförallt genom delstudierna som syftade till att kartlägga på vilket sätt lantbrukens finansiella prestanda tenderar att utvecklas genom gårds- och lantbruksdiversifiering. Resultaten är också av betydelse för lantbrukarnas rådgivare, vilka med stöd av projektet kan skapa en förståelse för hur lantbruk på gruppnivå tenderar att kunna utvecklas beroende på val av strategisk inriktning.

Vidare har resultaten omedelbar nytta för rådgivningen genom att de bidrar med en nyanserad bild av vilka värden lantbrukare vill uppnå med sin verksamhet. Det är tydligt från delstudie 1 (Miaris et al. 2022) att inte enbart finansiella värden är viktiga när verksamheten utvecklas, utan även att kunna bidra till att uppnå värden som social hållbarhet, njutning, att känna att man gör rätt och att bidra med arbetstillfällen.

Resultaten har också betydelse för policy på samhällsnivå som inriktas på att stödja lantbruksföretagen i att utveckla diversifierad verksamhet. Gårdsdiversifierad verksamhet har uppmuntrats genom politiska åtgärder via landsbygdsprogrammet bland annat eftersom de förväntas bidra till ekonomisk tillväxt på landsbygden och till landsbygdsutveckling i övrigt. Senare versioner av den gemensamma jordbrukspolitiken har också tagit steg mot att uppmuntra diversifierad verksamhet genom t.ex. grödrotation. Projektet bidrar med kunskap till policyutveckling på samhällsnivå, framförallt genom att visa på hur företagens ekonomiska situation tenderar att utvecklas tillsammans med diversifiering. Detta bidrar till förståelse för om diversifiering (såväl gårds- som lantbruksdiversifiering) kan förväntas utvecklas genom att lantbrukarna har ekonomiska incitament att göra så (genom att verksamheten är lönsam i sig själv), eller om det kan behövas ekonomiskt stöd för att uppmuntra utveckling genom diversifiering.

Resultaten, framförallt i delstudie 4 (Miaris, Georgios et al. 2023b), tydliggör att man nog bör skilja på gårds- och lantbruksdiversifiering. Även om de från ett konceptuellt företagsperspektiv kan anses liknande – de bidrar båda med flera intäktskällor, och så att säga flera ben att stå på – visar framförallt delstudie 4 att diversifieringsstrategierna är olika genom att de påverkar inkomstvariation och arbetsbehov på olika sätt. Detta resultat är betydelsefullt för såväl lantbrukarna själva som för deras rådgivare, genom att kunskapen bidrar med en mer nyanserad bild av hur olika typer av diversifiering kan inverka på företagens resultat.

Projektets resultat bidrar med att ytterligare förstärka insikter om att lantbruksverksamhet är heterogen. Våra resultat, t.ex. (Miaris, Georgios et al. 2023a) visar att olika typer av företag påverkas på olika sätt av diversifiering. Vidare att olika typer av företag drivs av olika mål och värden som man vill uppnå (Miaris et al. 2022). Branschens heterogenitet och komplexitet behöver nog beaktas.

Slutligen är det viktigt att notera att projektets resultat baseras på statistiska data, där vi visat på påverkansstorlekar av gårds- och lantbruksdiversifiering på gruppnivå, samt, i vissa fall, separerat på olika typer av produktionsinriktningar. Resultaten ska tolka som möjlig påverkan på gruppnivå, samt – vilket är viktigt – disaggregerat ner på undergruppsnivå. Enskilda lantbruk som väljer att utveckla gårds- eller

lantbruksdiversifiering kan påverkas på sätt som inte stämmer överens med våra genomsnittliga siffror. Med det sagt, är resultaten av värde genom att bidra med information och insikter för lantbrukare som står inför att utveckla sitt företag genom att utveckla gårdsdiversifiering eller lantbruksdiversifiering. Även för lantbrukarnas rådgivare bidrar projektet med information, insikter och inspiration om vad som kan hända om lantbruken diversifierar sig istället för att utveckla specialiserad verksamhet. På så sätt bidrar projektet till mer informerat beslutsfattande för lantbrukarna själva och till att stärka rådgivarnas verksamhet genom mer fördjupade insikter om hur gårds- eller lantbruksdiversifiering kan bidra till gårdarna.

Referenser

- Barnes, A. P., H. Hansson, G. Manevska-Tasevska, S. S. Shrestha, and S. G. Thomson. 2015. The influence of diversification on long-term viability of the agricultural sector. *Land Use Policy* 49.
- Grande, J., E. L. Madsen, and O. J. Borch. 2011. The relationship between resources, entrepreneurial orientation and performance in farm-based ventures. *Entrepreneurship & Regional Development* 23:89–111.
- Hansson, H., R. Ferguson, and C. Olofsson. 2010. Understanding the diversification and specialization of farm businesses. *Agricultural and Food Science* 19.
- Hansson, H., and C. J. Lagerkvist. 2015. Identifying use and non-use values of animal welfare: Evidence from Swedish dairy agriculture. *Food Policy* 50.
- Hansson, H., G. Manevska-Tasevska, and M. Asmild. 2020. Rationalising inefficiency in agricultural production - The case of Swedish dairy agriculture. *European Review of Agricultural Economics* 47.
- Höglind, L., H. Hansson, and G. Manevska-Tasevska. 2021. Questioning the dichotomy: A Latent profile analysis of ecological management practices in Swedish agriculture. *Journal of Environmental Management* 300:113770.
- Lagerkvist, C. J., H. Hansson, S. Hess, and R. Hoffman. 2011. Provision of farm animal welfare: Integrating productivity and non-use values. *Applied Economic Perspectives and Policy* 33:484–509.
- Manevska-Tasevska, G., and H. Hansson. 2011. Does Managerial Behavior Determine Farm Technical Efficiency? A Case of Grape Production in an Economy in Transition. *Managerial and Decision Economics* 32.
- Manevska-Tasevska, G., H. Hansson, and K. Labajova. 2017. Impact of Management Practices on Persistent and Residual Technical Efficiency – a Study of Swedish pig Farming. *Managerial and Decision Economics* 38.
- McInerney, J. 2004. Animal welfare, economics and policy. *Animal Welfare, Economics and Policy*.
- Miaris, G., S. Löfgren, and H. Hansson. 2022. Values underlying farmers' business development decisions: evidence from Swedish agriculture using Zaltman metaphor elicitation technique. *The Journal of Agricultural Education and Extension* 0:1–22.
- Miaris, Georgios, G. Manevska-Tasevska, and H. Hansson. 2023a. The role of diversification strategies to enhance farm financial performance: Evidence from Swedish agriculture. Department of Economics, Swedish University of Agricultural Sciences.
- Miaris, Georgios, G. Manevska-Tasevska, and H. Hansson, Helena. 2023b. Does diversification influence farm-level employment and farm income variability? Evidence from Swedish agriculture. Department of Economics, Swedish University of Agricultural Sciences.

- Miaris, Georgios, Sok, Jaap, and Hansson, Helena. 2023c. The relationship between entrepreneurial orientation and farm business performance: Insights from Swedish agriculture. Department of Economics, Swedish University of Agricultural Sciences.
- Reynolds, T. J., and J. Gutman. 1988. Laddering theory, method, analysis, and interpretation. *Journal of Advertising Research* 28:11–31.
- Sok, J., I. A. van der Lans, H. Hogeveen, A. R. W. Elbers, and A. G. J. M. Oude Lansink. 2018. Farmers' Preferences For Bluetongue Vaccination Scheme Attributes: An Integrated Choice and Latent Variable Approach. *Journal of Agricultural Economics* 69:537–560.
- Zaltman, G. 1997. Rethinking market research: Putting people back in. *Journal of Marketing Research* 34:424–437.
- Zaltman, G., and R. H. Coulter. 1995. Seeing the voice of the customer: Metaphor-based advertising research. *Journal of Advertising Research* 35:35–51.

Del 3: Resultatförmedling

Vetenskapliga publiceringar	Miaris, G., Löfgren, S., Hansson, H. (2022). Values underlying farmers' business development decisions: evidence from Swedish agriculture using Zaltman metaphor elicitation techniques . The Journal of Agriculture Education and Extension. Tillgänglig online, under publicering: https://doi.org/10.1080/1389224X.2022.2143828
	Miaris, G. (2023). Farm business development: The motivations and effects of diversification strategies . Doctoral thesis no 2023:39. Faculty of Natural Resources and Agricultural Sciences, Swedish University of Agricultural Sciences. Acta Universitatis Agriculturae Sueciae. ISSN 1652-6880.
	Miaris, G, Sok, J., Hansson, H. The relationship between entrepreneurial orientation and farm business performance: Insights from Swedish agriculture (manuskript under granskning hos vetenskaplig tidskrift).
	Miaris, G., Manevska-Tasevska, G., Hansson, H. The role of diversification strategies to enhance farm performance: Evidence from Swedish agriculture (manuskript under granskning hos vetenskaplig tidskrift)
	Miaris, G, Manevska-Tasevska, G., Hansson, H. Does diversification influence farm-level employment and farm income variability? Evidence from Swedish agriculture (manuskript för vetenskaplig publicering, ej ännu inskickat).
Övriga publiceringar	Hansson, H. (2023). Utveckla företaget på ditt sätt. Affärskrönikan, Tidningen Husdjur, nr. 6 – 7, 2023.
	Hansson, H. (2020). Vilken strategi väljer du? Affärskrönikan, Tidningen Husdjur, nr 9, 2020.
	Remvig, S. (2023). Strategier för företagsutveckling – drivkrafter och ekonomiska effekter av diversifiering i lantbruksföretag. En populärvetenskaplig sammanfattning. Landskapsarkitektur, trädgård, växtproduktionsvetenskap: rapportserie, 2023:4. Sveriges lantbruksuniversitet, SLU. https://doi.org/10.54612/a.30ujui469q
	Nyhet på SLUs webb: https://internt.slu.se/nyheter-originalen/2023/6/diversifiering---en-bra-startegi/
	Artikel i ESBRI: http://www.esbri.se/artikel_vis.asp?id=2599

Muntlig kommunikation	Muntlig posterpresentation, Miaris, G. (2019). The driving forces for ‘price-taking’ and ‘price-making’ farmers– A Metaphor Based approach on Swedish agriculture. 8 th EAAE PhD workshop, Uppsala, Sweden.
	Virtuell posterpresentation, Miaris, G. (2021). The driving forces for ‘price-taking’ and ‘price-making’ farmers– A Metaphor Based approach on Swedish agriculture. XVI EAAE Virtual Congress.
	Muntlig presentation, Miaris, G. (2023). Does diversification influence farm-level employment and farm income variability? Evidence from Swedish agriculture. XVII EAAE Congress, Rennes (France), 29 augusti – 1 september 2023. Presentationen är accepterad av konferensen.
	Presentation för intressenter och diskussion. Hansson, H. (2021). Strategier för företagsutveckling i lantbruket – drivkrafter och ekonomiska effekter. Sveriges lantbruksuniversitet, 2021-05-17.
	Workshop för intressenter. Projektets slutworkshop. Presentation och diskussion om hur projektets resultat kan användas. Hansson, H. Remvig, S., Manevska-Tasevska, G. (2023). Strategier för företagsutveckling i lantbruket – drivkrafter och ekonomiska effekter. Sveriges lantbruksuniversitet, 2023-0-24.
	Disputation. Miaris, G. (2023). Farm business development: The motivations and effects of diversification strategies. Sveriges lantbruksuniversitet, 2023-06-12.
Studentarbete	
Övrigt	